

rek – különböző eredmények?” témát igyekezett áttekinteni. Az előadások elemezték az egyes szellőadatípusokhoz kötődő technikai, játéktechnikai és hangzásbeli sajátságokat. Nem hiányzott az olyan szélsőséges vélemény sem, miszerint azt halljuk meg, amit hallani akarunk. A vita során itt is megfogalmazódott, hogy a hangszerek felújítására sincs általános recept, esetről-esetre gondos mérlegeléssel kell a megfelelő megoldást megtalálni, azt, amellyel a lehető legkíméletesebb módon egyeztethető össze a különféle szempontok.

Otto Heuss a nagyobb orgonák elektromos regisztertraktúrájának egy, az ediginél biztonságosabb új üzemeltetési lehetőségét ismerteti („*Das Ein-Transformer-Konzept*”). A napjainkban épített rendszerek egy központi egyenirányítóval és játékonként egy-egy elektromágnessel készülnek. Ez több regiszter egyidejű váltásánál az egyes mágnesek által felvett áramerősségek összeadódását eredményezi, ami például 50 regiszternél akár 140 amper is lehet. Így olyan szikra keletkezhet, amittől a száraz faalkatrészek lángra lobbanhatnak. A cikkben leírt új rendszerből kimarad a központi egyenirányító, helyette minden egyes regisztermágneshez külön transzformátor és egyenirányító tartozik. Ily módon az egyes vezetékben legfeljebb 2–2 amperryi áram fut; az áramerősségek nem adódhatnak össze, az ilyen eredetű tűzveszély jóval kisebb.

A következő orgonaépítészeti írásban Klaus Knöchel egy új orgonafűtési elképzelésről számol be („*Orgelheizung – ein Problem?*”). A találmány lényege egy 30 watt energiaigényű, a billentyűk vezetőszegei elé helyezett szénanyagú fólia, amely 9–11 µm hosszúságú elektromos hullámokat bocsát ki. Az ősztől tavaszig folyamatosan üzemelő, automatikus szabályozóval ellátott berendezés a billentyűket melegíti, úgy, hogy azok a környezeti hőmérsékletnél mindig 8 °C-kal melegebbek.

A szakcikk sorát két új orgona (III/23[19] és II/25) bemutatása zárja, mindkettő elhelyezésénél számos építészeti problémát kellett megoldani. A hárommanuális hangszer érdekessége, hogy nincs önálló pedálsípsora – a pedál négy regisztere külön csúszkával a főműből kölcsönözhető –, harmadik manuálján pedig csak egy diszkant-kornett (g^0-g^3) szólaltatható meg.

Enyedi Pál

Két új könyv Maróthiról

(1) Tóth Béla: *Maróthi György*. Debrecen 1994. 327 p. Megjelent 1000 pld. az MTA, DAB, Magyar Könyv Alapítvány, Debrecen városa és a Református Kollégium támogatásával.

»... Amíg Debrecenben voltunk, nem sokat okoskodtam, hanem csak bámultam az ott való derék embereken és a rengeteg nagy kollégiumon, amilyent képzelni sem tudtam. Ott hallottam legegyszerűbb mesterséges éneklést a magyarok között és kollégiumi muzsikát, melyet Budai Ézsiás professzor állított fel. Teménytelen sokan voltak az harmonisták és éneklő deákok, úgyhogy azt tudta az ember, hogy leonlik az auditórium a nagy hang miatt.« Fogarasi Szabó Sámuel 1795 karácsonyán írott mondatai úgy összetartoznak, mint ének dallama és szövege. (*Marosvásárhely és Göttinga*. Bukarest 1974. 165.) Tóth Béla monográfiájában a summázó fejet egyik jegyzete mindebből csak egy mondat felét méltatja idézésre, a mondat itt dőlőbetűs folytatása s a vele járó problematika nemlétezőként elmarad. (312. lap, 17. jegyzet)

Késve jelent meg Tóth Béla munkája, Vekerdi László fülszövege szerint így is „a legjobb, legteljesebb és legtanulságosabb monográfia, amit ezidáig magyar tudósról írtak”. Ám ez a kiváló munka az egyházzenevel olyan féltett módon bánik, mint az említett idézettel. Nem saját jogán és saját törvényszerűségei szerint, hanem pl. Maróthi vélhetően saját énekszövegeinek szemelvényes bemutatására és érdemei megrajzolására szimplifikálva. Így a klasszika-filológiai és egyéb főrészek csenevész árnya, amit zene örvén olvasunk.

Már 1978 előtt elkészült a monográfia zenei fejezete. Az egész munkát illetően a kötet verzőja felvilágosít: „A kézirat lezárva: 1981. december 31-kén.” Csomasz Tóth Kálmán monográfiáját Tóth Béla is recenzeálta (*Confessio*, 1978. 2. sz.); erre utalva kijelenti: „Munkám befejezése után megjelent Csomasz Tóth Kálmánnak *Maróthi György és a kollégiumi zene*. Ak. K., Bp., 1978. című tanulmánya. Munkája eredményei azonban nem teszik szükségessé e fejezetben közöltek megváltoztatását vagy kiegészítését, annál kevésbé, mert a tanulmányban maga is korábbi dolgozatainak eredményeit használta fel kibővíve olyan területek felé, melyek túlesnek munkánk határain.” (213.) E területek, tehát a *zeneiek, méginkább az egyházzeneiek* – azaz a liturgikus énekkar és gyülekezeti zoltározás valódi dimenziói – hiányoznak. Helyettük kapjuk, a vélhető szövegfordítások német eredetijének összehasonlítása mellett, a Csomasz Tóth Kálmánénál korábbi munkákból szemelgetést. Némileg avult nézetekkel és adatokkal.

Az egyébíránt kitűnő kötet megjelenésének (más szakirodalmi értékei miatt) természetesen örülnünk kell. Társadalmunkat s értelmiségünket jellemző meggyőződés, hogy éneket elég a szöveg vizsgálatával elintéznünk. Egyházzeneit pedig a köztörténeti és járulékos elemek összegzésével értékelünk. Ez akaratlanul megnöveli a valódi szakirodalom értő művelésének rangját és szükségességét, mert e féloldalasság a Maróthival szembenálló értetleneket is jellemezte.

Nincs adatunk arra, hogy Maróthi az eredeti Goudimelt és a Calvin kora vagy a XVIII. század gazdag egyházzenei gyakorlatát részletesebben ismerte. Egy-két (külföldi diákoskodása éveit során megszokott) zoltárkiadásra és egy kegyességi énekeskönyvre alapozza célját. Az eredeti Goudimelhez mért egyszerűsítések is átvételek. Simeon, Anna, Zakariás éneke, stb. Calvin óta szokásos függeléke a zoltároknak, nem kell zenetörténeti forráskutatás annak kiderítésére, honnan valók, harmóniástól, amint Tóth Béla fölveti.

Tótfalusi Kis Miklós *Mentsége* említi, hogy az Athias-féle híres héber Biblia minden hibájáért egy aranyat ígért a kiadó, s egy angol zsidó maga négyszáznál többet talált. (RMK I 1528., ld. Haiman György kiadásában, Bp. 1987. 112.) Vándoranekdota módjára idősb Révész Imre (talán a nyomdász Veresegyházi Szentyel Mihályt Veresegyházi Tamás debreceni prédikátorral összevétve) az énekeskönyv négyszáz szarvashibájáról szól. Tőle idézi érvként Tóth Béla. Dallamokra ez nem vonatkoztatható, csak a zoltárdallamokat nyomtatták Debrecenben Maróthi előtt, s azokban néhány megfordult vagy letört szárú hangjegynél több vétség nem található. Az énekeskönyv szövege pedig az egész XVIII. század során változatlan maradt. A valódi körülmények ismeretének hiányából eredő vád tehát „az énekek (dícséreték stb.) számának kritika nélküli növelése” (200.) még akkor is, ha ezt valamelyik avult forrás így tekinti. *Gaudimelus* torz névalakja sem hiányzik Bod Péter nyomán. Illően megkiáltójelezi Tóth Béla (sic!, 200. lap), ám ugyanazon a lapon gyanútlanul Goudimel *dallamairól* ír. Ez is a XVII. század óta ismétlődő tévedés, illetl. volna Csomasz Tóth Kálmán nyomán kiküszöbölni.

Zeneinek, énekkarinak gondolt kultúrtörékvés jegyében mosódnak el a gyülekezeti, szertartási éneklés határai. Az énekeskönyvek Maróthit megelőző történeti vázlata nem hiteles a monográfiában. Pl. nem gyülekezeti énekeskönyv

a Bencédi Székely István zsolnáfordítása, nem is metrikus, hanem *psalmodia* céljára készült. Kiadási adata keveredik Gálszécsi István énekeskönyvével. Laskai fordítása sem az énekeskönyvek sorát szaporítja. Természetesen Szabolcsi Bencének a XVIII. századi kollégiumi zenével foglalkozó tanulmányai alapján mindez nem is tekinthető át. Még kevésbé autentikus ma már a többször hivatkozott Nagy Sándor, kinek ellenben a *Kántus* történetéről írott kismonográfiája csak a zárófejezet egyik jegyzetében jelenik meg. Kabai Bodor Gellért emlegetésénél helye volna a Czeglédy Sándorra hivatkozásnak, aki a liturgia és himnológia felől közelítette meg a kérdést, de az ő neve föl sem bukkan. Schulek Tibor áttekintései azelőtt készültek, hogy Borsa Gedeon megtalálta Huszár Gál debreceni énekeskönyvét, s nyomában kezdődött az áttekintések revíziója. Sem erre, sem az RMDT kötetekre sincs utalás, holott az énekeskönyvek története Csomasz Tóth munkáiban kellően megoldott. Mindez kiesik a monográfus látóköréből. Nem zenei s nem egyházzenei jellegű tanulmánykötet részének tekintendő ez a néhány lap, s illetlenség volna fölemlítenünk a felemásságot, ha a máskülönben méltán tekintélyes monográfus mindezekkel nem konzerválna hiedelmeket, amelyeket (éppen monográfiája rangja miatt) a tájékozódásra és forráskutatásra nem hajlandók és alkalmatlanok *bizonyoságként* fognak idézni.

A felesleges túlírás helyett ideje valós adalékokat elemeznünk. Zenei ábécét írt Maróthi, lapról éneklésben teljesen járatlanoknak, bevezetésül. Bach kortársaként írta. A középkor és a maga kora zeneelméleti írásai mellett szerény és elemi szintű tankönyvpótlék e munka. Maróthi nem tudta, egy évszázaddal előbb Apáczai zeneelméleti fejezetet iktatott *Encyclopaediájába*, magyar szakkifejezésekkel. Maróthi, s még Szabolcsi Bence sem igen tudta, hogy az Eperjesi graduál bizonyossága (éppen monográfiája rangja miatt) a felvidéki evangélikus istentiszteleteken Goudimel négyszólamú zsolnárai is szóltak. A hazai gregorián és a XVIII. század székesegyházi zenéje valóban kortárs és európai szintű volt. Ehhez képest Maróthi elemi szintű tájékoztatója csak elfogultság árán és kívülrőlként tekinthető például zeneszerzés-tankönyvnek, holott a harmonizálásáról is mond el néhány tudnivalót azoknak, akik hozzáértés nélkül muzsikálnak. Naturista gyakorlatra utalva mind az ösztönös szintű többszólamúság, mind a harmóniák klasszicista terminus szerinti *kicsinálásának* metódusában. A csekély zenei tanultságú diákság művelte többszólamúság a maga nemében és funkciójában igen érdekes. Maróthitól független, utána is fennmaradt. Maróthi már debreceni tanárként megszerezte Mattheson generálbasszus-tankönyvét. Ez valódi szakkönyv volt a XVIII. századi Európában. Hiányzott azonban hozzá Maróthi hangszeres és zeneelméleti jártassága, Matthesont sem tudta használni, ezért akart hangszer tanulására valakit külföldre juttatni.

Alap, alapozás, alapítás is keveredik a monográfiában. Szőnyi Benjámín híradása az egyetlen, melyből tudjuk, hogy nem is *privatum collegium* kereteiben, hanem maga kedvére, saját házában taníttatta a négy alkalmas diákot Maróthi. Elemi alapismeretekre. Azért, hogy megalapozza a későbbi és színvonalasabb gyűlekezeti zsolnározást. Sem leveleiben, sem más forrásban nem bukkanunk olyan utalásra, amelyből énekkar alapítására következtethetnénk. Kár, hogy a klasszika-filológiai fejezetekben megcsillanó kritikai éberség itt cserbenhagyta az ékesen szóló, Lucretiust, Bojti Veres Gáspárt és másokat fordító Tóth Bélát, s elemzés helyett változatlanul ismétli a jártasságot nélkülöző hiedelmek emberileg bocsánatos, ám valósággal igazolhatóan tételeit.

Vázlatos, nem okadatolt, elavult részletek mellőzhetőek lettek volna. Teljesebb lenne örömünk, ha pl. nem egyetlen szó megokolás nélkül kellene olvasnunk, hogy Maróthi *titkon* szerezte zenei műveltségét (201.)

Lugubris tónusú a lezárás. Ebben hasonlít leginkább Csomasz Tóth monográfiájához Tóth Béláé, amelynek e vonása szintén sajnálatos. A Newton rangjára emelt Maróthiból sem hiányzott a fellobbanás–elcsüggedés? A várva várt hirtelen sikerek késtek, lemondás sugárzik leveleiből. Társadalmi és műveltségi változások felgyorsításához nem elegendő ragyogó elmék ragyogó elgondolása.

Maróthi kiválósága kétségtelen, munkássága sem maradt eredménytelen. Jelentőségére mégsem a magasztalások gyűjtése és a minél hatalmasabbra rajzolás a tudományos válasz. Igazi szerepének megmutatása nehezebb annál, mint ahogy dicsérő beszédek szövegeiből gyanítható. Egyházzeneileg különösen. Az elfeledett sajátosságok, a mindennapos szertartási és éneklési gyakorlat fel sem jegyzett tudnivalói, a források pusztulása miatt a valós helyzet árnyalt körvonalazása nem oldható meg néhány kánon vagy tercett *szövegéből* levont következtetésekkel. A féldalasság e tekintetben mégsem szabad, hogy lehangoljon bennünket.

Tanulságos a monográfia, s félrehallásai ellenére osztatlanul nyereségként könyvelhetjük el, s Szerzőjét tisztelettel köszönhetjük. Egyházzeneileg ellenben *másként* tanulságos a munka, mint az irodalmi és helytörténeti vagy iskolatörténeti szakterületek számára.

Értelmiségi körökben tovább él az, ami ellen Maróthi is keveset tehetett, hogy istentiszteleti és gyülekezeti éneklésről lehet értékítéletet is mondani csupán szövegi és köztörténeti megközelítésben, esetleg zenéről szóló munkák kivonatolása alapján, akár zenei írástudatlanság állapotában, az *ars* eme nemének bármiféle művelése nélkül.

Az elévült hibák szívós helyesbítésének és a hiedelmek igényes tanulmányokkal kiszorításának gátja volna továbbra is, ha ez az állapot elcsüggesztené bennünket. Ebben nem ajánlatos Maróthi és monográfusai példája. Ezt megszívulva szükséges továbblépnünk, egyházzeneileg természetesen Maróthi Köchelje (Csomasz Tóth Kálmán) munkásságát kritikai igényrel folytatva.

A kötet egyéb értékeinek méltatásában a klasszika-filológia és történelemtudomány diszciplínája a legilletékesebb. Remélhetőleg nem fog késlekedni. A továbbkutatók figyelmébe ajánljuk itt is azt az igényességet és irányt, amely által távlatban, valódi folyamatosan tárul fel előttünk a kor és a nagyszabású személység célja, munkája, jelentősége. Az ennek ellenére *mindenestől módosítandó* hagyományos képet s a számunkra elsődendő kérdést a monográfia előszava, Maróthi sokrétű munkálkodása egyik elemeként, így summázta: „*Eközben foglalkozott az ének és a zene tudományával is. Az 1739–40. évi nagy pestis idején diákjaiból négyszólamú énekkart szervezett, amely azóta is működik a Kollégiumban Kántus néven. A szabályos és többszólamú éneklés érdekében zsolttárkiadásokat rendezett sajtó alá, melyek mind-egyikéhez zeneelméleti tanításokat csatolt. Ezek első magyar nyelvű zeneelméleti műveink.*” (9–10.)

(2) *Maróthi György. 1715–1744.* Emlékünnepe 1994. Szerk. Kocsis Attila – Tóth Ferenc. [Debrecen 1995.] Kölcsény Ferenc Református Tanárképző Főiskola sokszorosító üzeme, 200 pld. 105 p.

A köszöntő, avató beszédek között egyházzenei érdekűek *Berkesi Sándor* keserű kérdései, az előbbi tanulságokat mintegy szemléltetve. Pl.: „Elgondolkodtunk-e már azon, hogy lelkipásztoraink, kántoraink zenei műveltsége, felkészültsége, lelkészképzésünkben az ének-zene tanításának a múltban s a mában kijelölt helye méltatlan Maróthi György szelleméhez?” (8.)

A kötetke három tanulmányából hagyományos egy, forráselemzés alapján pozitív nyereség egy másik, s folytatást igényel egy egyházzenei is.

Sok pedagógiai törekvés tűzte zászlajára Maróthi nevét anélkül, hogy műveit és korát a másodlagos forrásokból átvett információk applikációja helyett autopszia nyomán adaptálta volna. Rutinosan, s kerekdeden ezt teszi *Nanszákné dr. Cserfalvi Ilona* előadása. Az érdeklődő olvasó számára bizonyosan hasznos ismereteket és széleskörű tájékoztatást nyújt. A szakterületeken továbbkutatók számára akkor adódhatna gond, ha a kor forrásanyagának tanulmányozása árán kellene némelyik csiszolt állítás szemléltető anyagát dokumentálniuk. Erre azonban nem szokott sor kerülni, s az évfordulók kihúnytával a lelkesedés nem folytatódik mikrofilológiai feltáró munkával. Az elhangzott előadás pedig olyan alapot állít elénk, akinek érdemei az elmélyült továbbkutatást kívánnák. Tipikus részlete: „A bátor, haladó elvi állásfoglalások mellett megtanulhatták diákjai professzoruktól az új racionális történetkutatói, filológiai módszereket is. A filológiai módszerei közül legkedveltebb eszköze a szófejtés. De bármennyire is kedveli ezt az eljárást, valamint vele kapcsolatban a héber és keresztyén vonatkozások kiemelését, ebben van minden, amivel korát megelőzte.” (32.)

A közhiedelembé ivódott felfogás ismétlése helyett a valós összefüggések feltárására törekszik *G. Szabó Botond*. Lényegesen eltérő értékelés az eredmény. Pl.: „Maróthi leveleiben leírja, hogy azok közül, akik hivatalból foglalkoztak az iskola ügyeivel (10–12 ilyen személyről tudunk), ketten, legfeljebb hárman vannak, akik ellenszenveznek törekvéseivel, de ők sem keresztezhetik szándékait, mert a tekintélyesebbek az újításokkal egyetértének, és a lelkészek között is vannak ilyenek.” (16.) Maróthi kritikus ember volt, amellett jól szituált. Kivételes tehetség mellé kivételes körülményeket kapott a sorstól s városától. Mai értékelésünk váradalmi nem vegyülhetnének az adatokból és a reálisan feltárt kor ismérveiből következő összeggésekkel.

Egyházzeneileg Szászcsávás máig élő többszólamú gyülekezeti éneklésének és Maróthi korának a kapcsolata a legértékesebb adaléka az évfordulónak. A szakirodalom nem figyelt fel eddig a Csomasz Tóth Kálmán monográfiája előtt már megjelent úttörő közleményre. *Szabó Csaba* szombathelyi zeneszerző és tanár most ismét hangzó és hangjegyes példával szemléltette, hogy a középkori örökség a kollégiumi harmóniás éneklés hagyományaiban tovább élt. Orbán Zsigmond nyomán a XVIII. század végén a református gyülekezet hozzászokott az ösztönös technikához, amelyet még ma is alkalmaz. Goudimel szabatos kontra-punktikája mesterségbelileg előbb járt már a XVI. században is, Maróthi korában is. De a folyamat más jellegű. Sem nem Maróthival kezdődött a református harmóniás éneklés, sem egyeduralkodóvá nem vált a maga korában, hanem tovább élt egy másféle esztétikát tükröző harmonizálás. Szabó Csaba felismerései között az is külön hangsúlyozandó, hogy Maróthi utóda, Csákvári Varjas János bővítésményei, a harmóniás zsoltárok függelékeként közölt himnuszok, szintén tükrözik ezt a korábbi és más stílushoz fűződő technikát. „Varjas János és Orbán Zsigmond kórusai a naiv művészet mintapéldái. Félúton vannak a népi többszólamúság és a feldolgozásnak minősíthető, tudatos harmonizálás közt.” (43.)

Egyházzenei fórumainknak e fontos meglátásokat hatványozniuk kell. Annál inkább, mert a kétszáz példány csak igen szűk réteghez juthat el. E konferencia előadásai azonban már most lényeges pontokon kívánják annak a képnek a módosítását, amelyet Tóth Béla másfél évtizede befejezett monográfiája rajzolt elénk.

Fekete Csaba

*Lásd a beszámolót lapunk jelen évfolyama első számának 120. oldalán